

A VILÁGI SZÍNÉSZET KEZDETEI SZABADKÁN

A világi, német hivatásos színjátszás Magyarországon a XVIII. század második felében indult meg. Általában az 1774. évtől tekintik rendszeresnek a német színjátszást, és azóta meglehetősen sok kezdetleges vándorkomédiás-társulat bolyongja be az országot. Az első ilyen társulat a feljegyzések* szerint 1780-ban került le a déli vidékekre és jutott el Szabadkára is. Nyilvánvaló, hogy a német nyelvterület nem a legérdemesebb színjátszóit küldte el keletre, hanem leginkább a bécsi túltermelés a gyengébb társulatokat és színészeket szorította vidékünkre, hogy a város lakosságát bizonyos anyagi ellenérték fejében szórakoztassa. A német vándortársulatok igazgatói sohasem érezhették magukat valami kulturális misszió hordozóinak, mert a német vándorszínjátszás nem volt más, mint üzlet, az igazgató pedig magánvállalkozó, aki vándortársulatával bérbe vette a városi színházat helyettesítő épületet. A német játékszín tehát városi ügy, helyesebben üzlet. A bevétel az igazgatónak és a társulatnak, a színházbérlet pedig a város számára nyerészkedési lehetőség.

Ebben a tárgyban Carl Karl bácsi színházigazgató fogalmazott a legvilágosabban, aki bátran kimondta: „A színház nem más, mint kockázatos ipari vállalkozás...”, és amikor 1854-ben az igazgató elhunyt, végrendeletben tiltotta meg örököseinek, hogy maguk vezessék tovább a „boltot”, ahogy a színházat nevezte. Ő proklamálta elsőként a polgári színház alap törvényét, hisz a német vándorkomédiás-truppok már polgári szintársu-

*

Vojnić H. Blaško

1. Subotica juče i danas: „Prva pozorišna predstava u Subotici održana je 1780. god.”
2. Iványi István: Szabadka szabad királyi város története (II) „Rendes színházi előadásokat is élvezett az úri közönség 1780-as évek óta, és e szabad (XIX. század) elejétől voltak itt rövidebb hosszabb ideig magyar s néha német szintársulatok is.”
3. Garay Béla: „Német színházi előadásokról már 1780-ból maradt ránk feljegyzés.”

latok voltak, amelyek tagjai a játék útján szerzett bevételből éltek meg, más foglalkozásuk nem volt.

Más volt a közönségük is, mint a korábban működő iskolai színjátéknak mert a város, ha nehezen is, de megindult a polgáriasodás útján. A nemzeti-ségektől lakott városban különösen erősek voltak a feudális viszonyok, melyek az ország függő helyzetével párosulva azt eredményezték, hogy az árutermelés főként csak a mezőgazdaságban tudott tért hódítani. Nem a kialakuló gyenge polgárság árutermelése játszott tehát vezető szerepet a város gazdasági életében, hanem a feudális uralkodó osztálynak, elsősorban a nagybirtokos és a középbirtokos nemességnek jutott ez osztályrészül. Az árutermelés növekedése, minden korlátozottsága ellenére is, lassan elérte azt a szintet a század utolsó negyedére, amelyet a polgáriasodás kezdete igényelt.

A városban élő nem magyar nemzetiségű nemességben is erősen élt a rendi hovatarozás érzése. A rendi előjogaira féltékeny nemesség körében már évszázados gyökerei voltak a nemes magyar nemzet, a „natio Hungarica” fogalmának, mely tekintet nélkül a nyelvére az országhatáron belül élő és az államhatalmat kezükben tartó kiváltságosokat jelölte. A nem magyar nemesség osztályöntudata erősebb volt a nemzeti, illetve a nyelvi hovatarozásnál is.

A nemesi uralom megszilárdításáért folytatott küzdelem hamarosan kiváltotta a városi, elsősorban a nem magyar polgári osztály ellenállását és az ellentétes érdekek sok nézeteltérésre és ellenségeskedésre szolgáltatott okot a városban. Mégis sok évi fáradozás, utánjárás, kérelmezés és áldozatkészség árán a város 1779. január 22-én megkapta a szabadalomlevelet, miszerint „Mária-Theresiopolis néven szabad királyi várossá tétetett”. Ezek után a szabadkaiak joggal reménykedtek a város gyorsabb polgáriasodásában is, és keresték a gyorsabb fejlődés lehetőségeit is. A városi hatóságok iparosokat és kereskedőket igyekeztek a városba édesgetni. Ebből a célból a tanács a városba települő iparosoknak és más polgároknak megkönnyítette a letelepedést, de aki itt földet vásárolt, annak a privilégium 5. pontja értelmében a városban szép házat is kellett építenie és a birtok után járó közterhek viselését is vállalnia kellett. Ha a háztulajdonos nem lakhatta a városban lévő házat, akkor legalább megbízottat kellett tartania ott.

A privilégium 4. pontja szerint a város nagy határát örökös tulajdonul kapta. Intézkedtek a határ és a város rendezése érdekében is. Az 1779. év a gyenge termés következményeivel és számos más problémával nehezedett a városra, de Szabadka város akart lenni! És 1780-ban már megtartották az első színházi előadást is. Ettől kezdve olyan rangos városok mellett, mint Győr, Sopron, Temesvár, Arad, Szeged, Cegléd, Zágráb, Ljub-

Ijana és Rijeka (Fiume), Szabadka is dicsekedhetett, hogy német vándorkomédiások látogatják a várost (a színész szó akkor még nem létezett).

A német vándor-szintársulatok leginkább akkor keresték fel a várost, ha Szeged–Temesvár–Arad–Eszék útjuk alkalmával átutaztak a városon. A német „vándorkomédiások” előadásai nagy eseménynek számítottak, hatásuk is nagy volt, mert érdeklődést keltettek és közönséget hódítottak. Az előadásokat az „uri” közönség látogatta, nagyrészt a városi tanács tagjai, a hadsereg tisztjei, a városban két-három hónapig tartózkodó nemeség, és a polgárok, főleg iparosok és kereskedők. Az utóbbiak megtiszteltetésnek vették, hogy részt vehetnek az előadásokon és hálából mindig lelkesen tapsoltak. Általában véve a színelőadások közönsége ebben a korban rendkívül hálás publikum volt, még nyoma sem volt benne a színházlátogató közönség éles kritikájának. A legfőbb igényük az volt, hogy az előadás mulattató legyen. Primitív drámai tákolmányok voltak ezek a darabok, de a közönség boldogan fogadta őket.

A német vándorszínészek kezdetben, amikor Magyarországra kerültek, az idegen műveltségű magyar főurakat és a magyar városok német polgárságát szórakoztatták Szabadkán. Ilyenek csak kisebb számban voltak, mint ahogyan ezt az 1788-ból származó statisztikai adatok is bizonyítják, ugyanis Szabadkának ebben az időben 20 708 lakosa volt, mégpedig anyanyelv szerint: 17 043 illyr (horvát, illetve bunyevác és szerb), 3024 magyar és 80 német. Hogyan számíthatott mégis a német vándorszínészet a közönségre? Annál az egyszerű oknál fogva, hogy az előkelőségek a külföldi kultúrára voltak kíváncsiak. Nem volt hazai német színész sem, ha ilyen mégis akadt, az „átneveledett”, vagyis külföldön neveledett művészé. A Szabadkán megfordult vándorszínész-truppok java része is osztrák, cseh, sőt birodalmi színészekből toborozódott, akik néhány évnél többet ritkán töltöttek egyfolytában egy-egy társulatnál. A szabadkai közönség sem csak a hazai németekből állt, hanem legnagyobb részét (magyar és nem magyar) mánásokból és középnemesekből verbuválódott, akik elsősorban a német színészek játékára voltak kíváncsiak. E társulatok műsora is a Bécsben megtanultak alapján készült.

A bécsi színpadon ebben az időben Hanswurst komédiázik, s így mi sem természetesebb, minthogy Hanswurst a német vándor-színésztársulatok útján elkerül Szabadkára is. A szűkszavú feljegyzések csak annyit említenek meg a műsorról, hogy hanswursti rögtönzések. Hanswurstot és a rögtönzést Bécs is örökbe kapta, és jó hogy örökölte, mert így alkalom kínálkozott arra, hogy a színpadon elmondjanak, eljátszanak olyasmit is, ami egyébként szigorúan meg volt tiltva.

E vígjátékoknak nem volt írott szövegük, csupán állandó jellegük. Az író nem párbeszédeket alkotott, hanem csak utasításokat adott, hogy a szí-

nész miről beszéljen, a többit a színésznek kellett rögtönöznie. Ilyen állandó jellem volt Hanswurst is.

Bécsben a társadalmat ostromozta Hanswurst, csipkelődve, gúnyolódva a hatalmasokkal az előkelő udvari körök legnagyobb bosszúságára. Ezt vitte el a német vándorszínészet Szabadkára is. Igen ám, de az effajta komikus – ami a hűbériség korában még érdekes és hatékony volt – mire lekerült Szabadkára, a polgárság feltörésének hajnalára, elavult, úgyszólván érvényét veszítette. A társadalom ferdeségeit a rögtönzés már nem tudta tükrözni és csak a testi vagy szellemi fogyatékosokból eredő komikum maradt meg belőle hatásosnak. Az a tény, hogy már nem ostromozta az erkölcsöket, nem törekedett többé az életigazságok mókás kifigurázására, az aktuális problémák felvetésére, azzal a következménnyel járt, hogy lassanként elfogyott szellemi kenyere. A társadalmi funkcióját veszített, időszerütlenné vált műfaj, elvesztette humor-bázisát és tréfakészletének nem volt miből megújulnia.

Ilyenekké váltak a „hanswursti rögtönzések” Szabadkán.

A ránk maradt feljegyzések szerint Szabadkán az első német vándorkomédiás-társulat Schwertenberg József igazgató vezetésével 1780-ban jelent meg a városban és tartotta meg az első színielőadást. E jelentős eseményről a ránk maradt szűkszavú feljegyzések nem sokat árulnak el, így csak pontosan azt tudjuk, hogy „hanswursti rögtönzésekkel” szórakoztatták a közönséget. Az előadásokat minden valószínűség szerint az 1765-ben vályogból épült összesen hat helyiségből álló városi „kaszinóban” tartották meg. Az épület nagytermében nemcsak színházi előadásokra került sor, hanem 1789-ben a városban tartózkodó, a török háborúból győztesként megjelenő gróf Laudon tiszteletére bálát is rendeztek. Színházi előadások céljaira ezenkívül a gimnázium nagyterme, színek vagy kocsmák ivója is szolgált. Az előadásokra kijelölt helyiségekben állították fel az ideiglenes színpadot. A világítást kezdetben faggyúgyertyák szolgáltatták mégpedig úgy, hogy a színpad két oldalán 3–4 szál gyertyát égettek és ezeket a színészek maguk „koppantották” el szerepmondás közben. Hamarosan „korszerűsítették” a színpadot, olajméccessel világítottak.

A vándor német színjátszók már a XVIII. században is csak engedéllyel működhettek. Az engedélyeket a külföldi színjátszók számára a XVII. és a XVIII. században rendszert a „Röm. Kaiserliche auch zu Hungarn und Böhmen königliche Obristen Spielgrafen Amt” adta meg bizonyos váltságdíj ellenében. Ilyen engedéllyel feltétlenül rendelkezniük kellett az idelátogató színtársulatoknak.

Sajnos a források szűkszavúsága folytán az előadások részletesebb tartalmát, sem az előadók nevét, színészi képességüket, de még a hatásukat sem ismerjük. Feltételezzük, hogy Schwertenberg társulata játékgengedélyért a városnak bizonyos pénzüsszeget volt köteles fizetni, de az irattárban en-

nek nincs nyoma, amiből arra következtethetünk, hogy a városi hatóság csak szóbelileg engedélyezte az előadásokat. Ilyen gyakorlattal más városok színház-történetében is találkoztunk. Ha már a más városok színészetét is megemlítettem, szólnom kell, hogy a városunkba látogató első színház-társulat igazgatójának Schertenbergnek a nevét is bizonyos fenntartással kell fogadni. Fekete Mihály a temesvári színészet történetében a következőket állítja: „A bécsi lapokban közzétett felhívásra 1784-ben Schmallöger József színiigazgató jelentkezett. Nagy vállalkozó volt, Pesten ő nyitotta meg a német színházat. Prágában is működött egy társulata és most Temesvárra pályázott. 1778-ban ő volt a pozsonyi színház igazgatója.

Még 1785–86-ban is ő kapta meg a színházat, mert meg voltak vele elégedve. Későbbben 1786-ban Schallöger Johanna és Bulla Henrik társvállalkozók együttesen folyamodtak és kapták meg a temesvári színházat. Schmallöger társulatával Pesten maradt és így pesti színészek is gyakran jártak Temesvárra vendégszerepelni. A társulat jelesebb tagjai: Czibulka, Jandl, Schinagl, Schwarz Wawrik.”

Tekintettel arra, hogy a színházi kapcsolatok a későbbiek folyamán Szabadka és Temesvár között igen élénkek voltak és egy valóban vállalkozó szellemű, mozgékony igazgató Schmallöger József, így feltételezhető, hogy ugyanazt az igazgatót és társulatot említik a szabadkai források. Valószínű, hogy a Schwertenberg József egyszerűen a Schmallöger József elírásból keletkezett. Régi kézírásos latin szöveg esetében ez nem is olyan lehetetlen.

Nem ennyire meggyőző, de némi alapja van egy másik feltételezésnek is, miszerint egy másik színtársulat-igazgató neve hasonlóságáról van szó. Lám Frigyes *A gyári német színészet története* című munkájában a következőket írja: „... 1772-ben Sopronban Schwertberger Mihály Károly játszott társulatával. Innen Győrbe ment, de ott nem kapott engedélyt, mert nyár kezdetén, aratás idején érkezett oda. A győriek úgy tartották, hogy hasznosabbak a mezei munkák, mint a komédiázás, az igazgatót és társulatát is kapa-kaszakerülőnek tekintették.” A vendégszereplést természetesen nem engedélyezték. A két név Schwetenberg és Schwertenberger nagyon is hasonlított egymáshoz, az elírás könnyen megtörténhetett, de már a József és Mihály Károly közötti különbség olyan szembetűnő, amit nemigen lehet elírni. Másrészt viszont a dologkerülő igazgató társulatával könnyen eljuthatott a déli vidékre is, hogy viselt dolgai feledésbe merüljenek.

Sem színlap, sem más pontos adat nem maradt ránk, amelyből világosabban következtethetnénk.

Az eddigiek alapján is leszűrhető azonban, hogy távolról sem volt ezeknek a német vándortársulatoknak fényes az életük. Nagyon is különböző viszonyok között működtek, volt amikor kedves vendégként üdvözölték és nagy szeretettel várták őket, de megesett az is, hogy hihetetlen rossz kö-

rülmények között tengődtek. Sok minden függött az igazgató és a társulat hírnevétől és becsületességétől is. Megegett az is, hogy nem akadt vendéglő, sem magánház, amely az utazástól, hidegtől vagy éppen éhségtől elgyötört színészeket befogadta volna. A színésznek nem volt megbecsülése, komédiás volt a neve, s hivatása a mulattatás. A közszellem így vélekedett róla:

„Der Narr ist allemal das Nöthigste der Bühne,

Der macht sie angenehm, der muss das Geld verdienen!”

Szórakoztatták a közönséget sok esetben igen szűkös ellenérték fejében. Arról, hogy hatósági segítségben részesüljenek, még csak nem is álmodhattak, különösen Szabadkán nem, de még egyetlen olyan német nemzetiségű városi tanács sem gondolt sohasem arra, hogy a közös anyanyelv összefűzi a vándorkomédiásokkal, és ezért előnyökben részesítse őket. A magyar nemesi megye pedig ellensége volt, és ott akadályozta a német színészetet, ahol erre alkalom kínálkozott. A városunkban szereplő színtársulatok nemcsak nehéz munkával, de sokszor megaláztatással keresték meg kenyerüket. A társadalmi megbecsülés hiánya, a vándor életmód, a bizonytalan egzisztencia, a sok viszontagság, amelyben a színészek éltek és játszottak, rányomta bélyegét a színészek és a színingazgatók magaviseletére is. A városban szerepelni óhajtó társulatok igazgatói mély alázattal fordultak a városi hatóságokhoz, kérvényükben ígétek fűt-fát, amit nem mindig tartottak be. Hogy az igazgató a szerepléshez szükséges engedélyt megkapja, jó előre kellett a városi hatóságokhoz folyamodnia. Ilyenkor rendszerint még kialakult társulata sem volt, így a műsor sem lehetett végleges. Időközben ha egy-egy színésszel nem sikerült megegyeznie, vagy valamelyik megszökött a társulattól, kénytelen volt a bejelentett műsoron is változtatni. Különösen nagy gondot okozott a zenés darabok zenekari kísérete, mert a zenekar eltartása komoly kiadásokat jelentett.

Ilyen körülmények között a színészek nem élhettek valami példás életmódot. A rendetlenségben és felelőtlenségben különösen a német színészek „jeleskedtek”. Több társulat tagjainak viselkedése erősen kifogásolni való volt. A rendes, becsületes színészek mellett akadtak hamis, hazárd kártyások, csalók, züllött, iszákos és kicsapongó férfiak és nők, akik viselkedésükkel megbotránkoztatták a város polgárságát, maguknak és társaiknak pedig sok kellemetlenséget és ellenséget szereztek. Különösen az egyházfiak avatkoztak be nagy előszeretettel az ilyen ügyekbe, mert a színházban a bűnt, a színészekben, főleg színésznőkben pedig az ördögöt vélték megtestesülni. Tőlük telhetően megtettek mindent, hogy az illetékeseket rábírják, hogy az ilyen társulatot elüldözzék a városból.

Állandó lenézésben, gúnyolódásban részesültek, de mindez mellett még hihetetlenül nehéz körülmények között kellett játszaniuk is. A színház igazgatósága élő szóban és a színlapokon is kénytelen volt olyan kérelemmel folyamodni a közönséghez, hogy az előadásokra ne hozzanak kutyákat.

Az ilyen „népszerűtlen” felhívás nem mindig talált a „a nagyérdemű” közönség részéről meghallgatásra és követésre, hisz erről a közönségről jegyezték fel a következőket: „szórakozását és multságát a városház előtti téren s a piacra nyíló üzletekben találta fel, s volt eset rá, hogy szórakozásul a piactéren egy szabadon bocsájtott nyúlra agarásztak, máskor az utcán kifeszített kötéllel tréfálták meg az arra menőket.” A közönségnek az efféle tulajdonságokkal megáldott része nem szívesen mondott le a színházban sem a kutyák által „lejátszott jelenetekről”. Így párhuzamosan folyt a játék, a színészek a színpadon, a kutyák a nézőtérben mutatták be „produkcióikat,” a „nagyérdemű” pedig szórakozott. A színházból még az ilyen közönséget sem lehetett kizárni, de ezt sem az igazgató, sem a színész nem is óhajtották, mert szükségük volt a bevétel minden garasára.

Persze a közönség nem sokat törődött a színészek ilyen bajával. Nagy része borozva és pipázva hallgatta és nézte végig az előadást. Nem nehéz elképzelni, hogy az akkori bácskai virtusnak milyen szép jelenetek folyhattak le pipafüst és borgőz mellett! Sört, bort, szeszes italokat az előadások alkalmával nem árultak, sok is fogyott belőle, mert a darabok nagy részének „minősége állandóan izgalomban tartotta a közönséget”.

A német színészek játékkukkal egyáltalán nem törekedtek a humánus, a kultúra fejlesztésére, csak a jövedelem számított, ennek érdekében sok mindentől nem riadtak vissza. A német társulatok, ha a körülmények úgy kívánták, a komédiázás színvonalára süllyedni, csak hogy anyagi haszonban részesüljenek. Az igazgatók és a társulatok ilyen felfogása megkövetelte, hogy a színpadi kellékekre nagy gondot fordítsanak, mert a szép díszletek, kosztümök vonzzák a közönséget. A német színházigazgatók és társulatok pedig mindenáron meg akarták tartani közönségüket!

A német vándortársulatok helyzetük és közönségük összetétele következtében – beleértve a nyelvi nehézségeket is – különleges játékmódot honosítottak meg. Ezeknél a színjátszóknál divatosabbá vált az effektáló játékmódor, mely a finomkodás túlzásában, vagy a parlagiasság felnagyításában kereste a hatást. A színészek a természetellenes, karikatúraszerű tartást, a merev mimikát, a rémítő fintorgatást, a szemkidüllesztést nélkülözhetetlen kellékeknek tekintették.

A német színészek a színpadi mozgást a balettmesterektől tanulták, azokat utánozták ügyetlen mozdulataikkal. Ha lépniük kellett, tánclépésben ütemre tiptegtek. Karukkal természetellenesen szeldesték a levegőt és hadonászással kísérték a szöveget. A kéztördelés és ropogtatás is hozzátartozott ehhez a játékmóduhoz, ami néha olyan erős volt, hogy a színpadon is túlhallatszott. A színpadi beszédre a mesterkéltesség a szenvelgés volt jellemző, a szavalásra pedig a természetellenesség, a pátosz.

Az ilyen játékmódor részben áthidalta a nyelvi nehézségeket is, mert az állandó mozdulatokból a közönség sok mindenre tudott következtetni, anél-

kül, hogy a szöveget megértette volna. Azt a színészt tartották jónak, aki ezeket a bevált módszereket jól tudta alkalmazni. Így a német vándorszínészek önállóságra, önálló előadási stílusra nem is igen törekedtek, az igazság kedvéért, nem is igen tudtak, meg kellett elégedniük a látott és a jól bevált minták utánzásával. A színész egyénisége és tehetsége ebben a játékszívszabványban teljesen háttérbe szorult. Sajnos, a később kialakuló magyar színészet is ezen az úton indult el.

Az országban az első magyar nyelvű világi színelőadást is német színészek rendezték Budán 1784-ben. Azt az előadást a Duna-parton álló faszínházban tartották meg. A német színészeket Gyarmathy Sámuel nyelvész tanította be, *Nöller Walton gróf* című katonadrámáját mutatták be.

A mesterséget az első magyar színészek a németektől sajátították el, sok magyar színész eleinte maga is németül játszott.

Amint láttuk, a német vándorszínészet Szabadkán is akkor honosodott meg, amikor a város megindult a polgárosodás útján. A polgárosodástól elválaszthatatlan a nemzeti kultúra igénye, s ezeknek a nemzeti és polgárosuló törekvéseknek mindig és mindenütt a színház volt az egyik legfontosabb eszköze. Nemzetiségektől lakott városunkban is a polgárosodás folyamatában lépten-nyomon találkozunk ezzel a kérdéssel, mert a magyar színészet története a városban úgyszólván a nemzeti nyelv hódító útjának, lassú térfoglalásának története. Így került sor 1818-ban városunkban az első magyar nyelvű színelőadásra, amelyet Kilényi Dávid társulata tartott meg, amely nemcsak magyarul, hanem németül is játszott.

A magyar színjátszás ügye Szabadkán is szoros kapcsolatban állt a nyelvmozgalommal, mely a rendi érdekekkel történt keveredése ellenére azzal, hogy az országot egybefogó gazdasági és kulturális kapcsolatok megteremtésének legegyszerűbb feltételét, a nyelvet igyekezett e funkcióra alkalmassá tenni, a polgári fejlődés irányába haladt. Persze a nyelvmozgalom mögött ott húzódott a politikai cél is, *a rend érdekek védelme*. Éppen ezért a feudális birtokos osztály kezdetben csak kulturális téren istápolója a polgári gondolatoknak. A magyar és a nem magyar nemesség törekvései is ebbe az irányba mutattak, mert a rendi kiváltságot összekötő ereje ekkor még erősebb volt a nyelvi hovatartozásnál. Ebben a folyamatban közrejátszott még az a tény is, hogy a nem magyar lakosság nemzetné válásának folyamata valamivel későbbben indult meg.

A nyelvmozgalom egy másik ellentmondását is meg kell említenünk. Tudvalevő, hogy a nyelvmozgalom városunkban, de az országban is, sok nemzetiségű környezetben indult el, és már első programadójánál, Besenyeinél ott találjuk a magyarosítási szándékot. Sem ebben, sem a későbbi programokban nyoma sincs annak a gondolatnak, hogy a város, illetve az ország többi nemzete gyarápíthatja-e kultúráját anyanyelvén?

A magyar színjátszás kezdettől fogva komoly vetélytársa volt a német

színészetnek, ellenben nem szellemi harcot vívtak, ilyet nem is vívhattak, mert óriási különbség volt a két színjátszás között. A német színészetnek nem volt sem politikai, sem eszmei missziója, sem társadalmi gyökere, míg az induló magyar színészet kezdettől fogva ezekkel is rendelkezett. A német színészet stimulánsa volt a magyar színészetnek, amelyből a művészetnek volt haszna. A kezdetleges magyar színészet minden erejével azon volt, hogy ebben a harcban alul ne maradjon, hogy senki se mondhassa: „...a német mégis különb”! Gyulai Pál állapította meg, hogy csak addig játszottak jól a Nemzeti Színházban, míg volt Pesten német színház is. Addig a magyar színjátszás nem volt üzlet és mesterség, hanem hivatás és művészet.

A nagyon is leleményes német színgazgatók kezdettől fogva megérették a veszélyt, amelyet számukra a magyar színjátszás jelentett, és mindent megtettek, hogy közönségüket megtartsák. Elsősorban is értéktelen, csak szórakoztató darabokkal csalogatták a színházba a közönséget. Ez megrontotta a műsort, mert üres szórakoztatással és mulattatással bizonyos ideológiai és erkölcsi tartalom és szociális állásfoglalás nélkül a vígjáték sikere is nagyon korlátozott. Ezzel kapcsolatban Nicollo Barbier a következőket írja: „A színjátékban a morális tartalom olyan, mint étkezésnél a kenyér, a szórakozás pedig, mint az asztalra tálalt, változatos ételsor. Soha senki se megy azért vendégségbe ebédelni, hogy kizárólag kenyérral traktálják, hanem az egyéb ízletes fogások vagy a jó társaság kedvéért... viszont mégsem ebéd az, amihez nem adnak kenyeret.”

„Hasonló az eset a színjáték esetében is: senkit sem lehet színházba csalogatni erkölcsi prédikációk vagy száraz oktatás meghallgatására, hanem csakis élvezetes élmények ígéretével. Viszont a jól szórakoztató színdarab egyben mindig nevelő hatású is.”

Végül meg kell az elmondottak alapján állapítanunk, hogy a szabadkai német színészetnek bizonyos elvitathatatlan érdemei voltak, amelyeket a tárgyilagos történetíróknak tudomásul kell vennie. Sokan a színészet történetében, még az olyan nevesek is mint Váli Béla és Bauer József (mindketten szabadkai születésűek) mellőzték, agyonhallgatták vagy ha ezt nem tehették, akkor szégyenkezve beszéltek róla.

A német színészetet betolakodott, nem kívánatos jelenségnek tartották. Nem tudták felmérni a kezdetet, mely nélkül a vég sem létezne. A hazai német színészet a városban nem befurakodott idegen volt, nem bitorolta senki helyét, hanem a polgárosodó osztály társadalom szükséglete, az akkori közönség érdeklődése hozta létre és élte.

Felhasznált irodalom:

1. Iványi István: Szabadka szabad királyi város története. 1886
2. Dr. Váli Béla: A magyar színészet története. Budapest, 1887
3. Dr. Váli Béla: Az aradi színjátszás története. Budapest, MDCCCLXXXIX
4. Lám Frigyes: A győri német színészet története (1742—1885). Győr, 1938
5. Fekete Mihály: A temesvári színészet története. Temesvár, 1911
6. Kádár Jolán: A pesti és a budai német színészet története. Budapest, 1923
7. Bayer József: A nemzeti játékszín története. Budapest, 1887
8. Bayer József: A magyar drámai irodalom története. A legrégibb nyomokon 1876-ig. Budapest, 1897
9. Bayer József: A magyar színészet legrégibb nyoma Szabadkán. A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat évkönyve, XX. évfolyam III. füzet, 1904
10. Vojnić H. Blaško: Subotica juče i danas, 1950, Minerva, Subotica
11. Garay Béla: A szabadkai színművészet a XIX. század első felében (1816—1860)
12. Garay Béla: Az ekhószekértől a forgószínpadig, Subotica, 1955, Bratstvo
13. Magyarország története. I. kötet, Gondolat Könyvkiadó, 1971
14. Magyar színháztörténet. Írta a Színháztudományi Intézet színtörténeti munka közössége, Budapest, 1962
15. Szeli István: Hajnóczy és a délszlávok. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1965
16. Sinkó Ervin: Magyar irodalom (Tanulmányok). Első kötet. Fórum Könyvkiadó
17. Gáspár Margit: A múzsák neveletlen gyermeke. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1963
18. Hegedűs G. Pukánszky K. J. – Staud G.: A színpalak között. Minerva Budapest 1963

Rezime

Počeci pozorišnog života u Subotici

Počeci pozorišnog života u Subotici su vezani za aktivnost nemačkih pozorišnih grupa, koje su obilazeći veće kulturne centre posećivale i grad.

Prema pisanim izvorima prva pozorišna predstava održana je 1780. godinu dana nakon sticanja pravnog statusa slobodnog kraljevskog grada. Prvu predstavu održala je trupa Josefa Schwertenberga u zgradi gradske „velike krčme”. Kasnije u tu svrhu bila je korišćena i svečana sala gimnazije. Na osnovu nekih indikacija opravdano se može pretpostaviti da prvu predstavu međutim održala je jedna druga grupa – glumci Josefa Schmallögera osnivača nemačkog pozorišta u Pešti, koji je pored toga imao pozorište u Pragu, Požunu i Temišvaru.

U to vreme grad je imao oko 21.000 stanovnika, od kojih je svega 80 bio po narodnosti Nemač, što znači da te grupe nisu isključivo održavale predstave za nemačko stanovništvo. Predstave nemačkih pozorišnih grupa posećivali su mesni srednji i sitni plemići, činovnici, vojnici, bogati trgovci i vlasnici zemlje.

O repertoaru tih putujućih grupa može se malo reći. Predstave su bile na osrednjem zabavljačkom nivou, glumci siromašni, a vlasnici pozorišnih grupa bavili su se tim poslom radi sticanja zarade.

Resümee:

Die Anfänge des Theaterlebens in Subotica

Die Anfänge des Theaterlebens stehen in Subotica mit der Aktivität der deutschen Theatertruppen im Zusammenhang, die durch die grösseren Kulturzentren wandernd auch diese Stadt besucht haben.

Nach geschriebenen Quellen ist die erste Theatervorstellung im Jahre 1780 abgehalten, ein Jahr darauf, nachdem die Stadt den Status der königlichen Freistadt erworben hat. Die erste Vorstellung hat die Truppe von Joseph Schwertenberg im Gebäude der städtischen „grossen Schenke“ vorgetragen. Später wurde zu diesem Zwecke auch der Festsaal des Gymnasiums benutzt. Auf Grund einiger Indikationen kann man gerecht annehmen, dass die erste Vorstellung eine andere Theatertruppe abgehalten hatte – die Schauspieler von Joseph Schmallöger, vom Gründer des deutschen Theaters in Pest, der auch Theater in Prag, in Pozsony und in Temesvár hatte.

In dieser Zeit zählte die Stadt ungefähr 21000 Einwohner, von denen nur 80 Deutsche waren und das bedeutet, dass diese Truppen die Vorstellungen nicht nur ausgeschlossen für die deutsche Bevölkerung hielten. Die Vorstellungen der Theatertruppen wurden von dem örtlichen niederen Adel, von Beamten, von Soldaten, von reichen Kaufleuten und von Gutbesitzern besucht.

Vom Repertoire dieser wandernden Truppen kann man wenig sagen. Die Vorstellungen standen auf dem mittleren Unterhaltungsniveau, die Schauspieler waren arm, und die Besitzer der Theatertruppen befassten sich nur wegen des Verdienstes mit dem Theater.